

Tasviriy va amaliy san'atni o'qitishda rangshunoslikning o'ziga xos xususiyatlari.

SamDU "Kasbiy talim" fakulteti
o'qituvchisi. Shavqiyev. Elyor

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada rangshunoslik masalalariga oid muhim ma'lumotlar berilgan. Bunda O'zbek xalqining asrlar osha foydalanib, o'rganilib kelayotgan milliy madaniyati ananalari, me'moriy obidalarining ranglariga izoxlar bor. Ularning yaratilishi, timsollari, mazmuni ma'nosi, shuningdek rangshunoslikdagi ifodasi sifatida bayon etilgan.

В настоящей статье приведены особые сведения об изготовлении и применении различных красок применяемых для покраски древних архитектурных памятников (полученные многовековым опытом ученых узбекского народа), а также отражены способы изготовления, их качества, состав и другие особенности.

In present clause the special items of information on manufacturing and application of various paints used for ancient architectural monuments (received by centuries-old experience of the scientific Uzbek people) are given, and also the ways of manufacturing, their quality, structure and other features are reflected.

Fan taraqqiyotining tarixidan shu narsani aytish mumkinki, rivojlanishning ko'lam va sur'ati, oldingi tajribalarga asoslanadi. Ya'ni, fandagi integrasion jarayonlar (bir davr bilan ikkinchi davr, bir mamlakat bilan ikkinchi mamlakat, bir soha bilan ikkinchi soha o'rtasidagi aloqalar) qanchalik chuqur bo'lsa uning taraqqiyoti shunchalik nufuzli bo'ladi. Bu jarayonning tub mohiyati aslida uzviylikdan iboratdir. Xalqimizning uzoq o'tmishi, tarixiy taraqqiyoti, shakllanishidan, me'morchilik, tasviriy va amaliy san'at, xalq hunarmandchiligi paydo bo'lgan. Bular rivojlanib xalqlarni dunyoda bir – biriga tanilishida yordam bergan. Bularning tarqalishida Muhammad Xorazmiy, Abu Nosir Farobiy, Abu Rayxon Beruniy, Muhammad Tarag'ay, Mirzo Ulug'bek, G'iyosiddin Koshiy, Kamoliddin Bexzod kabi allomalarimizning hissalarini katta. Ular fan, san'at va adabiyot rivojiga o'zlarining munosib xissalarini qo'shganlar. Jumladan Abu Rayxon Beruniy o'zining "Kitob al Javoxir-ma'rifat al Javoxir" (Minerologiya) asarida ranglarning 200 dan ortiq nomlarini sanab o'tgan va bu ranglarning kelib chiqishi

to'g'risida yozib qoldirgan. O'zbek xalqining tarixi bilan uyg'unlashib ketgan amaliy san'atning 226 dan ortiq turlari mavjud bo'lgan ekan. Ammo 70 yil davomida bular ta'lim – tarbiya tizimida, o'quv mashg'ulotlari sifatida to'liq o'rganilmasdan kelingan. Bu esa ushbu sohaning tuzilishini milliy, mahalliy, tarixiy xususiyatlarini etarli yoritilmasdan qolishiga sabab bo'ldi. Ba'zi hunarmandchilikka oid turlar yo'qolib ketdi. Milliy hunarmandchiligimizning tarixiy rivoji, bugungi kundagi ahvoli, tasviriy va amaliy san'atning turli sohalarining rivojlanishini tadqiq qilish bilan olimlardan R.Hasanov, S.S.Bulatov, I.A.Avazova, O.Xudoyorova, Q.Q.Qosimov, Yu.V.Maksimov, V.A.Mazur, B.B.Boymetov, N.Tolipov, S.Abdurasulov, A.Sulaymonov, R.Rajabov va boshqalar shug'ullanib kelmoqdalar. Tasviriy va amaliy san'atning muhim sohalaridan biri naqqoshlik bo'lsa unda ranglarni ishlatilishi, kompozitsiyalari uning alohida xususiyatlari faoliyat mahsuli hisoblanadi. Shunday bo'lgach tasviriy va amaliy san'atning naqqoshlik darslarini o'qitish jarayonida rangshunoslikka oid bilimlarni o'zlashtirishda qator muammolar yuzaga kelmoqda. Bular quyidagilardir:

- Rangshunoslikka oid bilimlarni o'rganish o'quv yurtlari dasturlarida aks etmaganligi, tasviriy va amaliy san'at, dasturlarida rangshunoslikka oid bilimlarni o'rganishga bo'lgan zamonaviy ehtiyojlarning borligi;
- Ranglarni o'rgatishning tizimli ravishda tashkil etilmaganligi;
- hozirgi paytda umumta'lim maktablarida kasb-hunar kollejlarida, oliy o'quv yurtlarida tasviriy va amaliy san'at darslarida, jumladan, naqqoshlik darslarida rangshunoslikka oid bilimlarni o'rgatish juda past darajada ekanligi, hamda rangshunoslikni o'rgatishning tabiiy holdagi zaruriyatligi;
- O'zbekiston Respublikasida yoshlarning kasbiy tayyorgarligi jarayonining, oliy o'quv yurtlaridagi naqqoshlik darslarida rangshunoslikka oid bilimlarni o'rganishlari shaklan va mazmunan takomillashtirish zaruratining borligi;
- Tasviriy va amaliy san'atning muhim sohalaridan biri naqqoshlikda ranglarni ishlatilishining alohida xususiyati hisobga olinmaganligi kabilardir;
- Oliy o'quv yurtlarida rangshunoslik bo'yicha laboratoriya ishlari yo'lga qo'yilmaganligi;

- Evropaning etuk rangshunos olimlarining tadqiqotlarini o'rganish va ularning asarlarini o'zbek tiliga tarjima qilinmaganligi;
- Rangshunos olimlarning ishlari o'rganilmaganligi (Filip Runge, German Lyudvig Gelmgolts, Vilgelm Osvald, Iogan Volfgang Gyote) va boshqalar.

Tasviriy va amaliy san'atda bu masalalar me'morlik san'ati bilan ham chambarchas bog'liq. Xalq amaliy san'ati, turlaridan bo'lgan naqqoshlik, o'ymakorlik, ganchkorlik, kandakorlik kabi sohalarida ranglarning ahamiyati beqiyosdir. Biroq jahonga mashhur bu san'at namunalari, qadimda asosan Varaxsha, Tuproqqal'a, Bolaliktepa, Afrosiyob saroylaridagi devoriy tasvir va naqshlar hamda O'zbekiston muzeylarida namoyish etilayotgan, so'nggi paytlarda topilgan XIX-XX asrga oid uy-ruzg'or buyumlaridagi naqsh va gullari bilan cheklanib qolmoqda xolos. Xolbuki turar joy binolaridagi mahalliy machitlardagi va so'nggi asrlarda bunyod bo'lgan zamonaviy me'morchilik uslublari uzviy ravishda uyg'unlashib ketgan. Imoratlardagi rango-rang naqshlar asrlar mobaynida yuzaga kelgan nafosat durdonalaridir. Bular yorqin va quvnoq ranglarda o'ta yuksak did bilan ado etilgan, biroq bezaklar deyarli panada qolgan. O'rta asr O'zbekistonining bezak san'atida rang va naqsh ramzyligi birinchi o'ringa qo'yiladi. Qaysi bir tasvirni olmaylik uning zamirida albatta qandaydir ramziy ma'no yashiringan buladi. G'oyat murakkab naqsh kompozitsiyani bunyod etar ekanlar musavvirlar fikrini ma'lumotli kishi bir qarashdayoq ilg'ab olishi mumkin. Bularda asosan yaxshi tilaklarni aks ettirganlar. Xususan, naqshdagi ranglarning o'zlariga xos ma'nolari bo'lgan. Masalan, gulsafsar osoyishtalik va umr uzoqlik timsoli bo'lgan. To'lqinsimon gul poyasi boylik va farovonlik timsoli, novda va yaproqlar esa to'kinchilik hamda tabiatning bahor chog'ida uyg'onishini anglatgan. Bezakli naqshlar musavvirlarning ona tabiatga chuqur muhabbatlarni ifoda etib, ularning jushqin hayot bilan doim hamnafas ekanliklarini bildirgan.

O'zbekiston o'zining qadimiy milliy yodgorliklari bilan jahonga mashhur. Bulardan Samarqanddagi Shohizinda maqbarasi, registon maydonidagi Ulug'bek, Sherdor, Tillakori madrasalari, Go'ri Amir maqbarasini aytish mumkin. Yana Buxoroda noyob Mir Arab Ulug'bek Devondagi madrasalari ming yildan buyon qad roslab turibdi. Buhoroning ko'rki bo'lib kelayotgan yana bir madrasasi Ismoil

Samoniydir. Shu kabi Minorai kalon, Termizda Hakim Termiziy maqbarasi, Shaxrisabzdagi Oqsaroy, Xivadagi Islomxo'ja minorasi, Toshkentdagi Ko'kaldosh madrasa va boshqa tarixiy obidalar o'rta asr Sharq me'morchilik san'atining go'zal namunalari bo'lib, hisoblanadi. Ular o'zining murakkabligi va naqshlarining jozibaligi, rangbarangligi bilan dunyoga dong taratgan. Tillakori madrasasi. 1647-1657, 1660-yillarda qurilgan Registon ansambilining markaziy qismida o'tmish karvonsaroy xarobalari qad ko'targan. Tillaqori madrasasi Samarqandga husn bag'ishlab turibdi. Madrasaning ichkarisiga boshdan oyoq bezaklar tilla suvi berib ishlangan. Unda "kundal" uslubidagi ajoyib naqshlar bilan jilolanganligini ko'ramiz. Ulug'vor me'morchilik namunalariida boy va rang barang bezaklari bir-biri bilan uyg'un holda yaxlit tantanavor manzara kasb etgan. Madrasa katta xonasining ichidagi badiiy bezaklar jilosi hamda rango-rang naqshlarning tovlanishiga asoslangan kompozitsiya me'moriy shakllarning tuzilishiga qarab taqsim etilgan. Burchaklardagi mehroblar kundal uslubida islmiy naqshlar bilan bezatilgan. Bibixonim masjidi esa Samarqand 1399-1404-yillarda qurilgan bo'lib masjidning naqshlari o'zining rango-rangligi bilan kishini qoyil qoldiradi. O'yma marmar plitalar, sirlangan g'ishlardan terilgan naqshli devorlar mazaika usuli bilan ishlangan. Jozibador frizlar, tanchalar, devorlarga solingan tasvirlar o'zaro uyg'unlashib yaxlit badiiy to'qima hosil qiladi. Ulug'bek madrasasi ham 1417-1422-yillarda bunyod etilgan. Madrasa asrlar davomida musulmon sharqining dong taratgan oliy bilim maskani bo'lib keldi. Madrasa binosi ta'lim tarbiya maqsadlarini ko'zlab bunyod etilgan. Ammo uni bunyod etgan me'morlar talabalarga bilim va tarbiya berish masalasini hal qilishga yordam berishi uchun uni go'zal san'at asari qilib yaratgan. Uning tashqi go'zalligini ko'rsatib turgan jozibador ranglar esa bilim olish uchun keladigan talabalarni hisobga olgan holda tanlangan. Talabalarning ilmga bo'lgan qiziqishlari va chuqur fikr yuritishlari uchun maxsus shunday ranglar berilgan. Shuning uchun bunday madrasalarda ta'lim olgan talabalardan kelajakda olimu-fuzalolar yetishib chiqqan. Oddiy va rangli sirlangan g'ishtlar mozaika va uyma marmarlar yulduzsimon guruhlar va arab imlosidagi yozuvlar ham tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lgan. Maftunkor ranglari esa Ulug'bekning ma'rifatparvarligi va falakiyot faniga cheksiz muhabbatini asrlar osha hikoya qilib turadi.

Gullar va naqshlar borasidagi xalq tasavvuri doim sehr-jodu aqidalar urf-odatlar va pand-nasihatlar bilan qorishib ketgan. Masalan, oq rang baxt va omadni bildirgan, zangori rang – oliy e'tiqodni, qizil rang - xushchaqchalik va shodlikni va hokazo. Ranglar bir-biriga chaplashtirilmay har biri o'z holicha g'oyat tiniq qilib ishlangan. Shunday bo'lsada hatto bir biriga eng zid ranglar ham qandaydir yaxlitlikka ega bo'lgan. Ranglardagi bu ramziylik O'zbekiston xalqlarining liboslariga, zargarlik buyumlarida uy ro'zg'or ashyolariga va uy joy bezaklariga ham uzviy ravishda ko'chib o'tgan.

Mana shunday xalqimizning asirlar osha o'rganib, foydalanib kelayotgan an'analarini talabalarga singdirish bizning burchimizdir. Agar tasviriy va amaliy san'atni o'qitish jarayonida ranglarni xossalarini talabalarga o'rgatib borsak undan keyin o'quvchilarga bu an'ana etkaziladi. Rangshunoslikda ramziylik nihoyatda kerak ekanligi hamda uni chuqur bilib olish lozimligi bugungi kunda ham zarur. Shularni mashg'ulotlar davomida o'rganish orqali tarixiy, madaniy va milliy merosimizni o'rganib olinishga zamin yaratiladi. Hozirgi davr tasviriy va amaliy san'atini o'qitish jarayoniga ranglarning o'ziga xos xususiyatlari, ramziy ma'nolarini chuqurroq o'rganish ham asosiy maqsad qilib qo'yilsa to'g'ri bo'ladi. Shunda vatanimizda ranglarning xususiyatini ham puxta o'rgangan barkamol inson shakillanadi

ADABIYOTLAR:

1. Bulatov S. Rangshunoslik. – T. O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti. 2009. – 160 b.
2. M. Nabiyev "Rangshunoslik va rangtasvir texnologiyasi" T-1995
3. Kuzin V.S. Psixologiya.Uchebrik dlya xudojestvennixuchilish 2-e izd.Prerab. I dop. –M.Visshayashkola. 1982. -256 st.
4. EgamovX. Bo'yoqlar bilan ishlash. –T. O'qituvchi. 1981. -56 b.
5. Rudin N.G. Rukovodstvo po tsvetobedeniyu. –M. Gizlekprom. 1956. -48 st.
6. Bulatov S . O'zbek xalq amaliy bezak san'ati. –T.Mehnat. 1991. – 386 b.
7. M. Nabiyev Rangshunoslik. –T. O'qituvchi. 1985. -40 b.
8. Qosimov .Q. Naqqoshlik. –T. O'qituvchi. 1990. -160 b.
9. G'oziyev.E.Psixologiya. –T. O'qituvchi. 1994.
10. Shavqiyev. E. Talabalarda rangshunoslikka oid bilimlarini rivojlantirishning pedagogik texnologiyalari. (Metodik qo'llanma) - T. Tafakkur bo'stoni. 2012.- 14 b